

Н.Ю. Тодорова,

викладач,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

КОГНІТИВНА ПАРАДИГМА В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Питання про парадигму як модель постановки проблем і сукупність прийомів їх вирішення постало перед дослідниками після виходу в світ у 1962 році відомої книги Т. Куна «Структура наукових революцій». Автор визначає парадигму як «визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх рішень» [1].

Прийнято вважати, що в гуманітарних науках, зокрема в лінгвістиці, парадигми не змінюють одна одну, а накладаються одна на іншу і співіснують в один і той же час. Безліч методологічних і концептуальних напрямів лінгвістики викликані складним об'єктом дослідження, що не припускає однозначного тлумачення. Але іноді все ж доводиться говорити про конфронтацію парадигм. Найчастіше це пов'язано з появою нової парадигми, про це «іноді говорять як про «перемогу» певного погляду на речі, тобто про сильну теорію» [2].

У мовознавстві виділяються три основні наукові парадигми – порівняльно-історична, системно-структурна та антропоцентрична. Порівняльно-історична парадигма була першою парадигмою в лінгвістиці, оскільки порівняльно-історичний метод був першим спеціальним методом дослідження мови. Все ХІХ століття пройшло під егідою цієї парадигми. В ХХ столітті домінувала системно-структурна парадигма, яка збрала під свої прапори тих вчених, для яких поряд з еволюційним аспектом мови є істотним аспект організаційний, що стосується внутрішнього устрою складного мовного цілого, виявлення та групування мовних одиниць, їх систематика і класифікації, об'єднання цих одиниць в нерозривне ціле – мовну систему [3]. Антропоцентрична парадигма, яка домінує в сучасній лінгвістиці, – це переключення інтересів дослідника з об'єктів пізнання на суб'єкт, тобто аналізується людина в мові і мова в людині. В сучасному мовознавстві в рамках антропоцентричної парадигми розвивається цілий ряд напрямків, ми зупинимося на одному з них – когнітивній парадигмі.

«Днем народження» когнітивістики Дж. Міллер називає симпозіум з теорії інформації, що проходив в середині 1950-х років. Інший американський професор, Дж. Бруннер, в цей же час вперше починає читати лекції про природу когнітивних процесів. Разом з Дж. Міллером вони організують в Гарвардському університеті в 1960 році перший центр когнітивних досліджень.

Що нового приносить когнітивізм? За словами В. Дем'янкова, «когнітивізм робить заявку на метод серійного, якщо завгодно, «промислового» рішення задач про людську думку» [4, с. 18]. Головна відмінна риса когнітивної науки і когнітивної лінгвістики зокрема в її сучасному вигляді полягає не в постулюванні в рамках науки про мову нового предмета дослідження і навіть не у введенні в дослідний ужиток нового інструментарію та/або процедур, а в чисто методологічній зміні пізнавальних установок [5, с. 2]. Наприклад, прагнучи відобразити, як відбувається розвиток дитини, психологи до 60-х років орієнтувалися, насамперед, на вивчення мислення і виділення в становленні дитини різних етапів здійснюваної нею предметно-пізнавальної діяльності. З появою когнітивної психології та розповсюдженням поглядів на людину як на таку, що володіє особливою когнітивною системою, що служить обробці і переробці інформації, її зберіганню, ракурс розгляду того, як протікає розумовий розвиток дитини, теж змінився [6, с. 4–5]. З'явилася перспектива пояснити деякі розумові процеси через спостереження над засвоєнням мови дітьми: складалося враження, що діти якимось однаковим способом приходять до оволодіння своєю рідною мовою і що цей універсальний «алгоритм» оволодіння мовою полягає у введенні нових правил у внутрішню граматику дитини. Узагальнюючи спостереження, дослідники прийшли до висновку про те, що ці правила дуже схожі на все, що управляє і немовними видами діяльності і виглядає іноді як мимовільна, неконтрольована поведінка, відбиваючись на структурі сприйняття, пам'яті і навіть на емоціях [7].

Результатом подібної когнітивної діяльності є система смислів, що відносяться до того, що індивід знає і думає про світ. Дослідження оперування символами при осмисленні людиною і світу, і себе у світі об'єднало лінгвістику з іншими дисциплінами, що вивчають людину і суспільство,

привело до створення когнітивної лінгвістики – одного із напрямків міждисциплінарної когнітивної науки [7].

Формально в лінгвістичній історіографії виникнення когнітивної лінгвістики відносять до 1989 року, коли в Дуйсбурзі (ФРН) на науковій конференції було оголошено про створення асоціації когнітивної лінгвістики, і когнітивна лінгвістика, таким чином, стала окремим лінгвістичним напрямом.

Становлення сучасної когнітивної лінгвістики пов'язують з працями американських авторів: Джорджа Лакоффа, Рональда Лангакера, Рея Джакендоффа та інших. Праці цих учених і розвитку проблематики когнітивної лінгвістики докладно і детально охарактеризовані в роботах К. С. Кубрякової [8, с. 8].

Центральним поняттям когнітивної лінгвістики є когніція. Цей термін поєднує в собі значення двох латинських слів: *cognitio* та *cogitatio* – «пізнання» та «мислення». Таким чином, цей термін означає пізнавальний процес або сукупність психічних (ментальних, розумових) процесів – сприйняття, категоризації, мислення, мовлення та інших, які служать обробці і переробці інформації; включає усвідомлення та оцінку самого себе в навколишньому світі і побудову особливої моделі світу – все те, що складає основу для поведінки людини. Когніція – всі процеси, в ході яких сенсорні данні трансформуються, поступаючи в мозок, і перетворюються у вигляді ментальних репрезентацій різного типу (образів, пропозицій, фреймів, скриптів, сценаріїв тощо), щоб утримуватися при необхідності в пам'яті людини [9, с. 81].

Мислення людини невербальне, воно здійснюється за допомогою універсального предметного коду [10, с. 13]. З розвитком мислення по мірі накопичення інформації у людини неминуче виникло бажання цю інформацію відобразити в тому вигляді, в якому вона може зберігатися або передаватися від одного члена колективу іншому. Розумові процеси абстрагування вимагали створення адекватної системи відображення предметів, які в даний момент відсутні в полі зору індивідуума. Такою системою стала мова. Таким чином, можна зробити висновок, що мова – один із засобів доступу до свідомості людини [8, с. 14]. Діада «мова – людина» перетворилася в когнітивній лінгвістиці в тріаду «мова – людина – свідомість» [11].

Інструментом оперування в когнітивній лінгвістиці стають оперативні одиниці пам'яті – фрейми, геліштати, концепти. Фрейм – спосіб організації уявлень, збережених в пам'яті, близький до терміну «сценарій» [9, с. 187]. Термін «геліштат» ще не отримав свого точного визначення. В. Маслова визначає геліштати як цілісні допонятійні образи фрагментів світу. Але все ж найважливішим об'єктом дослідження і ключовим поняттям когнітивної лінгвістики є концепт. Хоча зміст цього поняття істотно варіюється в концепціях різних наукових шкіл та окремих вчених, поняття «концепт» можна вважати для сучасної когнітивістики таким, що затвердилося. Проаналізувавши визначення концепту такими вченими, як М. Д. Ахундов, Ю. С. Степанов О. С. Кубрякова, С. Г. Воркачев, В. І. Карасик, В. А. Маслова, В. Г. Токарев, Г. Г. Слишкін та іншими, ми окреслили основні ознаки концепту: концепт нерозривно пов'язаний з культурою, є елементом людської свідомості і знаходить своє вираження в мові.

Хоча доведено, що концепти являють собою зміст результатів людської діяльності і пізнання світу, механізм утворення концептів до кінця не пізнаний. Початковим етапом формування концептів у пізнавальній діяльності людини є відчуття, коли взаємодія органів чуття, нервової системи, мозку людини і об'єкта навколишньої дійсності формує у свідомості людини суб'єктивний образ об'єктивного світу. Крім того, концепти у свідомості людини виникають в результаті її діяльності, пізнання світу, соціалізації, тобто є результатом предметної діяльності людини, її розумових операцій.

Ще одне відкрите питання когнітивної лінгвістики – питання кількості концептів та їх класифікації. Щодо структури концепту, хоча різні вчені виділяють різні компоненти складу концепту, загально визнаним є те, що він має складну, «шарувату» структуру. Різні шари є результатом різних епох. Концепт є неоднорідним і непостійним, він змінюється і розвивається.

Така велика кількість невирішених теоретичних і методологічних питань є природною для когнітивної науки, яка є молодою, і знаходиться в стадії розвитку і становлення. Саме тому когнітивна парадигма наукового знання представляє «один з найперспективніших напрямків в дослідженнях міждисциплінарного характеру» [6, с. 41].

Як було зазначено, лінгвістика поліпарадигмальна. Сучасний когнітивний підхід до вивчення мови є настільки складним, що кваліфікується як міждисциплінарний, адже він об'єднує зусилля лінгвістів, філософів, психологів, нейрофізіологів, культурологів, фахівців у галузі штучного інтелекту.

кту та інших. Така взаємодія дає нові більш сучасні інструменти, комплексні підходи до вивчення мови, відкриває перспективи розвитку сучасної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кун Т. Структура научных революций [Электронный ресурс] / Томас Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 288 с. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/kunts01/>
2. Демьянков В. Парадигма в лингвистике и теории языка [Электронный ресурс] / В. З. Демьянков // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство : сб. [в честь Е. С. Кубряковой] / отв. ред. Н. К. Рябцева. – М. : Языки славянских культур, 2009. – (Studia philologica). – С. 27–37. – Режим доступа: <http://www.infolex.ru/FORKB09.HTM>
3. Сусов И. Языковое общение и лингвистика [Электронный ресурс] / И. П. Сусов // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. – Калинин, 1985. – С. 3–12. – Режим доступа: <http://www.konf-csu.narod.ru/ze/educ/paradigm.html>
4. Демьянков В. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода [Текст] / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С.17–33.
5. Алефиренко, Н. Ф. Когнитивная лексикология русского языка [Электронный ресурс] / Н. Ф. Алефиренко. – 43 с. – Режим доступа: http://if.bsu.edu.ru/if/_files/publ/Alefirenko.pdf
6. Кубрякова Е. О когнитивной лингвистике и семантике термина «когнитивный» [Текст] / Е. С. Кубрякова // Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Воронеж, 2001. – С. 4–10
7. Маслова В. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/maslova.htm>
8. Когнитивная лингвистика [Текст] : [монография] / [З. Д. Попова, И. А. Стернин]. – М. : АСТ: «Восток–Запад», 2007. – 314 с.
9. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]; под ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
10. Семантико-когнитивный анализ языка [Текст] : [монография] / [З. Д. Попова, И. А. Стернин]. – Воронеж: Истоки, 2007. – 250 с.
11. Светонослова Т. Когнитивная лингвистика и лингвокультурология : черты и различия [Электронный ресурс] / Т. А. Светонослова // Филологические науки в МГИМО : сборник науч. трудов. – № 27 (42) / МГИМО(У) МИД России; отв. ред. Г. И. Гладков. – М. : МГИМО-Университет, 2007. – с. 39–46. – Режим доступа: <http://www.mgimo.ru/files/30737/30737.pdf>

Б.Д. Тургунбаева,

старший преподаватель,

Ошский государственный университет,

г. Ош, Кыргызская Республика

СОЧЕТАЕМОСТЬ И ВАЛЕНТНОСТЬ ГЛАГОЛА В ГЛАГОЛЬНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЯХ В КЫРГЫЗСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Учение о словосочетании издавна привлекало внимание кыргызских и английских лингвистов. В их трудах накоплен богатый материал, разъясняющий всю совокупность сложных вопросов, связанных с исследованием этого типа синтаксических отношений.

В кыргызском и английском языках глагольные словосочетания являются одним из самых продуктивных и широко распространенных типов словосочетаний. Глагольные словосочетания занимают особое место в теории и практике преподавания, так как в глаголе, более чем в какой-либо другой части речи, наблюдается многообразие форм словосочетаний взаимозависимость значения глагола и структуры словосочетания. «В кыргызском языке глагольные словосочетания являются одним из самых активных типов словосочетаний, так как с глаголами свободно могут сочетаться все именные части речи, подражательные слова, наречия, деепричастия и скованные сочетания со служебными словами» [4, с. 12].